

KOSSUTH MŰKÖDÉSÉNEK TÁRSADALOMTÖRTÉNETI HÁTTERE.

AKÖZTUDATBAN ő jelenti a jobbagység felszabadítását, millióknak emberibb sorsba jutását épen úgy, mint a magyar állam függetlenségének kivívását. Neve így még ma is határtalanul népszerű. A tömegek pedig egyre jobban elvonatkoztatják egyéniségét emberi gyarlóságoktól s kiszakítva korából, egyre misztikusabb hősnek tekintik. Mint minden nagy embert, őt is utolérte tehát a végzet: szavaiba, tetteibe belemagyarázzák az utódoknak nem mindig ideálisan tiszta törekvéseit, sőt sokszor nagyon is távolálló tendenciáit. A mai köztudat Kossuthja ily módon egyszerre nagyobb és kisebb is lett önmagánál. Ezzel az önkényes elgondolással szemben a helyes értékelés a történetírásra hárul; az ő kötelessége, hogy a márványtalapzatról visszavigye korába s egyéniségét kortársai közé, életművét pedig a történelmi fejlődés végnélküli folyamába beleillessze. Bizonyára nem könnyű feladat. Az alábbi sorokban Kossuth működésének csak társadalom-reformáló, sokszor félreértett vonatkozásait óhajtjuk ismertetni. Nem az ember tevékenységének személyi motivumait kutatjuk, hanem azokra a tárgyi alapokra hívjuk fel a figyelmet, amelyek működését meghatározták és korlátozták is egyszerre. Minthogy pedig nem a reformkor társadalmának tükrében rajzolódik elénk az igazi Kossuth, még távolabbra kell széttekintenünk. Szemügyre kell vennünk az őt megelőző század s az utána következő ötven év társadalomtörténetét, hogy pontosan megállapíthassuk, milyen volt a társadalmi fejlődés iránya és sodra, hogyan illeszkedett be ebbe Kossuth tevékenysége, mit végzett el — és mit nem tett meg.

Kossuth fellépésekor a magyar társadalom a rendiség korát éli. A klérus, a fő- és köznemesség, a polgárság külön rendekben szervezkedtek még a középkorban és igyekeztek minél jobban elzárkózni egymástól. Rajtuk kívül állott a jobbagység, amelynek Verbőczy nem engedte meg, hogy külön rendi önállósághoz jusson. Ez a rendekbe tömörült társadalom azonban nem él megmerevedett, változatlan, kasztszerű formákban. Az egyes emberek a maguk egyéni, családi életén kívül mint egy nagyobb közösség, a rend tagjai egy másik életet is élnek, amely az azonos gazdasági viszonyok és az egyenlően öröklött tradíciók hatása alatt fejlődik. Viszont az egyes rendek sem cselekedhetnek kényük-kedvük szerint, hanem törekvéseikben tekintettel kell lenniök a többi rendre is, mert ha ezt nem tennék meg, akkor a mellőzöttek saját érdekükben ellenállást fejtenének ki. A társadalom élete épen ebből az együttműködésből tevődik össze. A rendek tehát együttesen egy élő szervezetet, a társadalmat alkotják, amely organizmus lüktető életét bizonyítja az a tény, hogy a társadalmi vezetős szerep nincs állandóan egy rend kezében, hanem a hegemonia felismerhetően egyre szélesebb rétegeké lesz.

Ennek a változásnak — amelyben tehát a rendi társadalom élete kifejezésre jut — fizikai és lelki okai vannak, miként minden organizmus életének

is. Az előbbiek a gazdasági, materiális tényezők, mint az egyes rendek és rétegek gazdasági ereje, vagyonossága. A történelmi materializmus csak ezeket tekinti döntő fejlődést előidéző okoknak, holott ezek működése csak másodrangú fontosságú a nyugati szellemi áramlatokat magyar földre vezető s azokat itt hatáshoz segítő lelki tényezők mellett

Az utóbb említett szellemi erő, az új életre kelő középkori világnézet juttatja vezetőszerephez az ellenreformáció korában a klérust. A XVII. század végén, midőn Magyarországon egyházi és theologiai alaptónusú műveltség uralkodik, a kormányzást intéző legfontosabb vezetőállásokban katolikus főpapat találunk. A Bécsben élő király egyetlen magyar tanácsadó szervének, a kancelláriának tisztviselői túlnyomórészt világiak ugyan, azonban a főnök, akinek tevékenységében ezen kis tisztviselők munkája kifejezésre jut, a XVI. és XVII. században mindvégig főpap, rendszeren az esztergomi érsek, mint Forgách Ferenc vagy Pázmány Péter. Ha ők távol vannak is, ez a legfőbb magyar kormány szerv bürokratikus összetételénél fogva az ő szellemükben működik, annál is inkább, mert a kancellár helyettese, az alkancellár, mindig, kivétel nélkül főpap, olyan püspök, kinek egyházmegyéje töröktől megszállt területen van. A klérus tagjait találjuk a világi kormányzás más fontos pontjain is. Amidőn az ország első közjogi méltósága, a nádorság, betöltetlen, a király helytartói is főpapok; ők Pozsonyban az egész ország kormányzásának közigazgatásának és igazságszolgáltatásának vezetői. Sőt az ellenreformáció fénykorában a harmadik nagy dikasztérium, a pénzügyeket intéző magyar kamara élére is főpap kerül Kolonics Lipót személyében. A kormányzás tehát a klérus kezében van, az ő akarata érvényesül és hatalmát még jobban megszilárdítja azzal, hogy az udvarban is övé a döntő szó. A Ferdinándok és Lipót legbizalmasabb, legmeghittebb barátai és tanácsadói nem világi miniszterek, hanem a pápai követ, a gyóntatóatyja és a főpapok. A klérus ezt a vezetőszerepét azonban korántsem egyedül a királyi kegynek köszönheti. A társadalom minden tagja, bármely rendhez tartozzék is, természetesen találja, hogy a papság legyen a vezetés, hiszen őket is a középkori, mélyen vallásos szellem hatja át s ők is azt az egyházi műveltséget szívják magukba, amelyet a jezsuitarend terjeszt. Ezt a XVII. századvégi műveltséget semmivel sem jellemezhetjük jobban, mint annak felemlítésével, hogy az egyetlen magyar egyetemen épen úgy jezsuiták tanítanak, mint a világi papok szemináriumaiban s hogy néhány piaristaiskolától eltekintve jezsuiták nevelik a magyar társadalom katolikus tagjait, a mágnásifjakat épen úgy, mint a köznemesi vagy polgári származásúakat.

A XVIII. században, III. Károly és Mária Terézia uralma alatt már gyökeresen megváltozik a helyzet. A középkori theologikus kultúra elerőtlenedik s helyébe a felvilágosodás franciás-lovagi árnyalata lép. Az aufklárizmus, mint reakció, nem a kinyilatkoztatást, hanem az értelmet tekinti a fontosabbnak, következésképpen épen úgy ellenmond az egyházi szupranaturalizmusnak, mint ahogyan tiltakozik az ellen, hogy ez a szupranaturalizmus uralkodjék továbbra is az élet érzékelhető része felett. A világszemlélet átalakulása, racionálissá válása szembevető már az uralkodóház tagjainál is. Mária Terézia mellett többé nem főpapoké a döntő szó, hanem világi főuraké. A monarchia külügyeit pl. évtizedekig intézte a királynő jobbkeze, Kaunitz herceg, aki tetőtől-talpig aufklárista, sőt hitetlen, az egyházat folyton gúnyoló, annak ártó ember. Mária Terézia utódja, az «állam első szolgája» mellett pedig már szinte kivétel nélkül csak szabadkőműves aufklárista államférfiakat látunk.

Amint gyengül a vallásos műveltség és erősödik a felvilágosodás, úgy szorul egyre inkább háttérbe a klérus is, hogy a vezetést átengedje a következő nagyobb számú rétegnek, a főnemességnek. Mánások váltják fel 1733 óta a főpapokat a kancellári és alkancellári méltóságokban és a királyi helytartóság megszünése után nádorok is közülök kerülnek ki. A főnemesség ezt a túlsúlyát nemcsak a klérussal, hanem a köznemességgel szemben is biztosítani tudja. A törvények szerint bárki lehetne főispán, Mária Terézia hosszú uralma alatt azonban mindig csak mánások kerülnek a megyék élére s egyetlenegy esetben sem köznemes. Az 1741-iki koronázó országgyűlés, a «vitam et sanguinem» felajánlásáról híres diéta lefolyása bizonyítja a legszemléltetőbben, hogy a század közepén a főnemesség a társadalom vezetőrétege. Ezt az országgyűlést ma a görögtűz fényében pompázónak látjuk, mintha a rendek egyértelemmel siettek volna a fiatal királynő kedvében járni. Pedig ellenkezőleg, az alsótábla, a köznemesség részéről erőteljes akció indult meg, hogy a királynőt új, apjától lényegesen különböző hitlevél kiadására bírja. Ez a törekvés nem volt valami kicsinyes okvetetlenkedés. Az uralkodó ugyanis a hitlevélre teszi le az esküt koronázásakor s így kormányzását azzal lehet már előre is a leghatásosabban korlátozni. A köznemesség az ország területi integritásán kívül főleg nemesi kiváltságait akarta biztosítani. Mária Terézia visszautasította a követeléseket, az alsótábla azonban nem engedett, érezve, hogy ki kell használnia ezt a szerencsés alkalmat, amikor az uralkodóházat veszély környezi és a magyar nemzetre van hagyatva. A felsőtábla, a főnemesség sietett a királynő segítségére: ellenállásán megtört a köznemesség törekvése, úgy hogy ez végül is kénytelen volt beérni a régi hitlevéllel.

A magyar főnemességnek ez a túlsúlya a köznemességgel szemben óriási birtokain nyugszik — a földbirtok ugyanis nálunk, minthogy a kereskedelem kis méretei, Ausztria melletti gyarmati helyzetünk következtében mozgó tőke alig van az országban — a nemzetvagyonnak hasonlíthatatlanul nagyobb hányadát jelenti, mint bárhol Nyugaton. Fölfelé, az államhatalmat jelentő uralkodóházzal szintén könnyebben találja meg az együttműködés lehetőségét, mint a köznemesség, minthogy az ellenreformáció hatásaképpen szinte kivétel nélkül katolikus minden tagja, míg a köznemesség egy része protestáns. A köznemességnek ez a protestáns vallású csoportja a XVIII. sz. közepén teljesen ki van rekesztve a közszereplésből. Nem alkalmazták őket királyi tisztviselőkkül, nem lehetnek megyei hivatalnokok sem, sőt még a városi tisztségektől is lehetőleg távol tartják őket, a választásokhoz kiküldött királyi biztosok legalább is ilyen intenciók szellemében működnek. Ily módon tétlenségre van kárhóztatva a felső Tiszavidék, Zemplén, Szatmár, Bihar nemessége, amely sajátságos lelki alkatánál fogva mindenkor a legforradalmibb hajlamú volt.

A Nyugaton immár teljes győzelmet arató felvilágosodást ez a protestáns köznemesség hozza át magyar földre. Az új világnézetnek a szélesebb témegekhez szóló racionalista német árnyalata, amely csodálatos optimizmussal hirdette, hogy az emberiség új életet keltő világosság, tökéletesség felé halad, távol állott a katholicizmustól. Esküdt ellensége volt annak, ellenben hűséges gyámoltója és fegyvertársa a protestantizmusnak. Érthető tehát, hogy az elnyomott helyzetben lévő protestánsok őszinte hittel ragaszkodnak az új, nekik kedvező világnézethez, mert annak megerősödése az ő felszabadulásukat is jelenti. Ezzel a világnézettel pedig a felvilágosodás fellegráibaiban, a göttingai és jénai egyetemeken ismerkednek meg a protestáns diákok. A kulturális kapcsolatok erősségére jellemző, hogy másfél évtized alatt hétszáz protestáns diák

ment külföldre tanulni s még Domokos Márton és Lajos is, Debrecennek később évtizedekig főbírái, hallgatói voltak a göttingai egyetemnek. Az előkelőbb protestáns családok tagjai, mint a Vayak, Podmaniczkyak, Telekiek, Prónayak, kint tanulnak; a szerényebb sorsúak tömegeit pedig kollégiumaikban olyan tanárok nevelik, kik maguk is jártak külföldön. Az új protestáns generációk tehát már a harcos aufklárizmus szellemében nőnek fel s mert ugyanakkor a katolikus iskolázás, a jezsuitáktól irányított nevelés erőtlenedik, a modern, az új világszemlélet hívei a katolikusok fölé kerekednek.

Ezt a lassan gyűlő hatalmas energiátömeget szabadítja azután ki korlátaiból II. József. A protestánsok előtt megnyitja az érvényesülés útjait, valláskülönbség nélkül alkalmazza őket a kormányzás és közigazgatás gépezeténél, úgy hogy a központi kormányserveknél és bíróságoknál évről-évre egyre több protestáns tűnik fel. Ezzel egyidejűleg a felvilágosodás hihetetlen gyorsan hatalmába keríti a katolikusok körében is az egyes embereket épen úgy, mint a tömegeket. Oly férfiak, kik hitbuzgó vagy rajongóan vallásos családból származnak s ifjúkorukban még szerzeteseknek készülnek, most egyszerre az új világnézet rabjaivá lesznek. Így lesz a jezsuitának induló gróf Batthyány Alajosból az aufklárista mágnások vezérszónoka, a kapucinus Fesslerből pedig evangélikus szuperintendens. Az új világnézet közelebb hozza tehát egymáshoz a katolikus és protestáns köznemest s ugyanekkor fokozatosan gyengül az ellentét a feltörekvő köznemesség és a vezetőszerpet játszó mágnások között is. II. József alatt egyrészt több katolikus köznemes lesz főispán, másrészt protestáns köznemesek, mint a Prónayak, Vayak, Podmaniczkyak, bárói titulust nyernek el, végül pedig a szabadkőművesség formálja misztikus szertartásaival azonos hittől áthatott csoporttá a páholyokban munkálkodó főurakat, katolikus és protestáns nemeseket.

A francia forradalom évében a társadalmi vezetőszerp többé nem kizárólag a mágnásoké, hanem a hatalom birtoklásában osztozkodnak már a köznemesekkel. Egy évvel később, II. József halálakor pedig ez a feltörekvő köznemesség megkísérli, hogy a vezetőszerp egészen az övé legyen. A párizsi események érintetlenül, hidegen hagyják a polgárság és a jobbagyság tömegeit, amelyek alig vesznek tudomást a világegésről. Ellenben forradalmi lázzal ragadják magukkal a köznemesség vagyonosabb, birtokos részét. Ez a réteg kapva-kap az egyenlőség és a szabadság jelszavain. Egyenlőséget akar, de nem lefelé, a jobbagysággal, hanem felfelé, a mágnásokkal szemben; ezeket akarja levonni a maga színvonalára, megfosztván őket különleges előjogaiktól. Szabadságot is akar a magánéletben épen úgy, mint közjogi téren; ott a jobbagyfeletti teljes uralmat, amely mentes az államhatalomnak a gyengét pártoló ellenőrzésétől, itt pedig az Ausztriától független, Poroszországgal és Angliával szövetséges magyar választó királyságot. Ennek a forradalmi mozgalomnak a vezére egy személytelen ember, Balogh Péter, a szeptemvirális tábla bírása volt. Végtelenül ügyes taktikával, a szabadkőműves páholyok segítségével eléri, hogy az 1790-iki koronázó országgyűlésen megjelenő megyei követek úgy akarják átalakítani az alkotmányt, hogy az végérvényesen a birtokos köznemesség társadalmi túlsúlyát biztosítsa. Az árnyékkirály helyett az előkelő nemesekből és hozzájuk csatlakozó mágnásokból álló szenátus uralkodott volna az országban; tisztviselők kinevezése, kormányzás, hadsereg egyaránt ettől függött volna. A főnemesek a tárgyalások alatt hónapokon keresztül valóban teljesen háttérbe szorultak. Az új alkotmány megtervezésénél szinte kivétel nélkül támogatják a köznemességet és ellenszenv, féltékenység nélkül készek

feláldozni a forradalmi hangulat hatása alatt kiváltságait. A király mellett csak egy-két aulikus tart ki híven, a többi mágnás alárendeli magát a köznemesség törekvéseinek, csak hogy megőrizhesse régi hatalmának töredékeit. A köznemesség túlsúlyát jelenti, hogy a tárgyalások alkalmával kikényszeríti a két tábla együttes üléseit is és így tömegével feltétlenül uralkodik. Az 1741-iki országgyűlés lefolyásának ez az ellentéte mutatja legjobban a helyzet gyökeres megváltozását.

A birtokos köznemesség egy ideig fegyverrel is kész az új alkotmányt kikényszeríteni. Komoly eredmény kíséri azt a törekvését, hogy a hadsereg magyar ezredeit saját pártjára vonja és sikerül az általános felkelést, az inszurrekciót is előkészítenie. A szegény, birtoktalan armalista vagy taksás nemesség, a köznemesi rendnek ez a nagy tömege ugyanis szívvel-lélekkel csatlakozik hozzá a hajdukkal, kunokkal és jászokkal együtt. Nekik ugyanis még nincsenek önálló célkitűzéseik, még nem tudnak egységes akciót kezdeni s így minden feltétel nélkül adják magukat az előkelő, vagyonos köznemesek vezetésé alá.

Ez a forradalmi mozgalom, amelyhez csak 1848 eseményei hasonlíthatók, nem szerzi meg még sem a birtokos köznemesség számára a kizárólagos vezetőszeretet. Hiába áll a köznemességnek ez az előkelő rétege kora műveltségének magaslatán, hiába rendelkezik a vezetéshez szükséges öröklött lelki tulajdonságokkal, máról-holnapra nem sikerülhetett megtörnie a Habsburg-ház nagy hatalmát. Amikor Poroszország cserbenhagyja a magyarokat és kibékül II. József utódjával, porba omlik a köznemesség politikai koncepciójának közjogi része: fel kell adni az örökös királyság választóivá formálásának tervét. A felocsudott királyi hatalom most maga köré gyűjti az elszéledt mágnásokat, a köznemesség ellen sorompóba állítja a polgárságot és a szerbeket s ezzel megakadályozza a köznemesség túlsúlyra jutását. Egyetlen forradalmi lendülettel nem tudván megszerezni a vezetőszeretet, a birtokos köznemesség új, békés úton, az aufklárista világnézet terjesztésével igyekszik céljához közelebb jutni. Bár ez a felvilágosodás már fogva tartotta a gondolkodó magyar főket, bár könyvek, újságok, röpiratok lehelték szellemét s bár légkör módjára körülvette a magyar talajt, mégis ebbe a talajba még nem hatolhatott be. A régi középkori jogi institúciók és gazdasági életformák még makacsul és szilárdan tartották magukat. Ezekbe az intézményekbe próbálja most belevinni a törvénykönyv artikulusain keresztül az aufklárizmus szellemét a birtokos köznemesség; ezeket igyekszik megreformálni s ily módon lassan előkészíteni a változást. 1792—3-ban a papság, fő- és köznemesség, polgárság részvételével szorgalmas munka eredményeképpen hatalmas nagy elaborátumok készülnek, amelyek a felvilágosodás világnézetének megfelelően akarják átreformálni az államszervezet és a társadalom életének szinte minden egyes kapcsolatát. Ezek a munkák, kész törvénycikktervezetek arra voltak hivatva, hogy a legközelebbi országgyűlésen megtárgyalva és szentesítve megindítsák a vérkeringést a nemzet szervezetében s fejlődő, viruló életre erősítve fogékonyra tegyék újabb és újabb reformok iránt. A lassú evolúciót hozták volna tehát meg, hogy elkerültessék a véres revolúciót, a birtokos köznemességnek pedig odanyújtották volna a fejlődés legközelebbi stádiumában a vezéri pálcát.

Ennek a lassú, békés reformmozgalomnak a sikere minden emberi számítás szerint biztos volt, mivel egyes elenyésző radikális és maradi töredékektől eltekintve mindenki híve volt itthon és Bécsben egyaránt. Martinovics azonban egy talaj nélküli, túlzóan radikális célokra törő összeesküvést szervez s azután galád rágalmaival kompromittálva a reformmunka magyar vezetőit, az ural-

kodót és környezetét minden újítás iránt bizalmatlanná, sőt a legnagyobb mértékben reakcióssá teszi. Ennek következtében hosszú évekre megbénul a fejlődés és az elkészített munkálatok nem kerülnek tárgyalás alá. Megakadályozza ezt most már Ferenc király, kinek korábban a reformok iránt fogékony uralma 1795-től a reakcióval lesz azonos. Az ő konzervatív kormányrendszere gyűlölt minden újat és mereven ragaszkodott a kényelmes meglévőhöz. Az az új világnézet, amelyet a forradalomból és racionalizmusból kiábrándult Nyugat készen hozott az osztrák császárság államférfiai elé, Ferencet épen olyan kevésbé hatotta át, mint a kormányzást végző bürokrátákat. Ezeknek nem kellett a romanticizmus, bármennyire jelentett is az az aufklárizmusnál ideálisabb, magasabb fejlődési fokot, bármennyire szakított is a racionalizmus észvállásával, papiralkotmányával, megvalósíthatatlan egyenlőségi tanaival, szabadságfrázisaival és tért vissza az évezredes kereszténységhez meg a rendiségnek századokon keresztül kifejlődött társadalmi formáihoz, hogy ily módon a mult örökségének tiszteletbentartásával keresse a fejlődés új útjait. Az idő egy rendkívüli uralkodót kívánt meg, aki emésztő önfeláldozással úgy igyekszik átalakítani birodalmát a romanticizmus szellemében, mint II. József a felvilágosodás tanai szerint tette. De a száraz bürokrata Ferenc, kinek szellemi horizontja nem volt szélesebb bármelyik udvari tanácsosánál, épen olyan kevésbé volt ez az ember, mint akár Metternich. A romanticizmushoz való közeledés tehát csak bizonyos külsőségekben nyilvánul meg s még ennek is nem az új idők megértése az oka, hanem a haladás iránti ellenszenv. Visszállítják tehát a II. József által feloszlatott szerzetesrendeket és minden erővel törekszenek a rendi különbségek fenntartására, de ugyanakkor hagyják, hogy korlátlanul érvényesüljenek a felvilágosodás közgazdasági doktrínái. Smith nemzetgazdasági rendszere tehát fokozatosan egyeduralomra jut a monarchiában, mivel ezen a téren a fejlődés lassú üteme nem fenyeget észrevehető változással és így elkerüli a vezetők figyelmét. Ha akár Ferenc, akár miniszterei államférfiakhoz méltóan felismerik az új világnézet jelentőségét és a romantikus szellemtől áthatva próbálnak kormányozni, akkor legelső teendőjüknek azt kellett volna tekinteniök, hogy a romanticizmus közgazdasági teóriája minél előbb átültetődjék az életbe. Ez annál könnyebb lett volna, mert ott élt Bécsben, Metternich zsoldjában az az író, aki a romantikus szellem gazdasági felfogását épen úgy rendszerbe foglalta, mint Smith a felvilágosodását. A meg nem értés, amely Adam Müller nemes szándékú törekvéseit kísérte, jellemzően bizonyítja Ferenc kormányrendszerének hétköznapiját.

Ezzel a sivár, invenciótlan abszolutizmussal szemben a köznemesség sokáig igyekszik ellenállni. A napoleoni háborúk alatt mindent elkövet, csak-hogy megvalósíthassa az 1792—3-iki reformjavaslatokat. Ha egy-két évre nyugalom, fegyverszünet következik, az alsótábla azonnal követeli a reformokat, az uralkodó kormányrendszer azonban mereven elzárkózik szerény óhajainak teljesítése elől. Ez a hosszú, heroikus küzdelem sikertelenségével végre is ellankasztja a köznemességet. Világgal meghasonlott bihari remeték lesznek azokból, akik egykor oly önfeledten ittak a tudás serlegéből. Lassan kihal az a régi generáció is, amely valaha a felvilágosodásért rajongott, az új nemzedékből pedig, a rendőrállam sikeres ellenőrzése következtében, hiányzik a természetes frissesség. A reakció, csak-hogy hermetikusan elzárhassa országát a külföldi eszméktől, eltiltja a felvilágosodás terjesztőinek, a protestáns ifjaknak külföldi utazását; inkább felállítanak Bécsben egy protestáns teológiai főiskolát, csak-hogy megtagadhassák az engedélyt a külföldre utazni szándékozótól.

A XIX. sz. elején egyszerre el is tűnnek a magyarok a német egyetemekről. Három évtized reakciós kormányzása kiöli az emberekből a reformkedvet s a köznemesség birtokos rétege, amely az előző század végén kora műveltségének oly magas fokán állott, most szüklátókörü, műveletlen, «extra Hungariam non est vita»-t hangoztató tömeggé lesz. Elsorvadt, mielőtt feladatát elvégezte volna, a nemzet pedig — Csokonai szavai szerint — «haldokló zsibbadásban vesztegelt».

Magyarország így a reformok elmaradása következtében visszakerül arra a fejlődési fokra, amelyen Mária Terézia korában volt. A birtokos köznemesség szomorú elparlagiasodásával egyidejűleg visszaszerzi a főnemesség is, a reakciós államhatalom támogatásával a XVIII. sz. közepén élvezett kizárólagos vezető szerepét. Ismét az ő szava a döntő, az ő állásfoglalásától függ minden. Az országgyűlésen az alsótábla tízszer megismételheti kérését, ha a mágnások tizenegyedszer is visszautasítják, nincs módjában megvalósítani óhaját. Zajonghatnak, követelözhetnek a kuruc nemesek, a Bécshez hű főurak elhatározásán megtörik minden követelésük. De a hanyatlás, a visszaesés valójában nagyobb még a látszatnál is. Amíg az 1750 körül élt mágnások anyai ágon még magyar családokból származtak és így természetes vezetői lehettek nemzetüknek, addig az 1820 körül élőknek nőági rokonsága már osztrák és cseh. Ekkorra már megérték az asszonyi politika gyümölcsei: a magyar társadalom vezetőrétege, kevés kivétellel, magyarul nem tudó, külföldön élő, nemzete iránt kötelességeket nem érző nagyurakból áll.

Az általános hanyatlást, sőt a nemzetnek a sír szélére jutását mutatja az a sors, amelyben az 1792—3-iki reformmunkák részesülnek. 1828—1830-ban átdolgozzák őket — ismét papok, mágnások, nemesek, polgárok vesznek részt a munkában, — de az új javaslatok sokkal maradibbak, mint az egy emberöltővel előbb készültek. A társadalom egyeteme ezzel bizonyosságot tett arról, hogy érzésében, gondolkozásában valóban Mária Terézia korába tért vissza.

A tespedésnek, sőt a lassú, de annál biztosabb pusztulásnak ez idejében lép fel Széchenyi, mint gonviselésszerű jelenség, hogy megkísérelje a lehetetlent. Programot ad, amely konzervatív és reformer is egyúttal. Kiinduló pontul nem a tényleges, XVIII. századi állapotot veszi, hanem azt a fejlődési fokot, amelyen a nemzetnek a reakció közbelépése nélkül kellene lennie. Messzebb megy tehát, mint az 1792—3-iki reformterv s ezért a társadalmi radikálisnak is találja. Tervei ugyanis akkor nem lettek volna merészek, ha 1795 óta lassú evolúció s nem hanyatlás lett volna; ebben az esetben mint körülrajongott, ünnepezt vezető követte volna nemzete, hogy útmutatása nyomán elnyerhesse a népek családjában megillető helyét. Váteszi lelkesütségének, szinte érzékfeletti szuggesztív erejének sikerül így is felébreszteni a nemzetet, a vezetés azonban mihamarább kisiklik kezéből. A nagy különbséget ugyanis a tényleges XVIII. századi állapot és azon pont között, hol a nemzetnek 1830-ban lennie kellene, csak programpontjai megfogalmazásánál veszi számba, ellenben ugyanezt a távolságot már nem méri le gondolatban a társadalmi fejlődés útjain. Azaz terveit nem a birtokos köznemesség centruma állításával próbálja megvalósítani, hanem azt kísérli meg, hogy a mágnások vezetőszeropének biztosításával vigye azokat keresztül. Elhatározása emberileg érthető; európai műveltségű, világotjárt, főúri szalonokban otthonos mágnás volt, aki természetszerű idegenkedést érzett az immár elparlagiasodott, vegetatív életet élő köznemességekkel szemben.

Elgondolása szerint nagy reformművei megvalósulásuk után a hon

minden polgárának hasznára válnak ugyan, de mégis legelső sorban a főurak fogják azok előnyeit élvezni. Nem «osztályérdek», rokonsága, barátai iránti vonzódás, hanem az a mélységes meggyőződés vezeti, hogy a forradalommentes fejlődés még megindulhat, ha sikerül visszamagyarosítani azt a legfelső réteget, amelynek kezében van minden tényleges hatalom. S vezeti az a remény is, hogy a társadalom többi rétege önként, szívesen követi majd ezt a tényleges vezetőcsoportot.

Ha az ő tekintete sem hatolt volna messzebbre a mágnások érdekeinél, akkor csak politizáló főúr lett volna, mint annyi más kortársa. De ő távoli, nagy célokra tör. Kiméli, sőt istápolja tehát a mágnások érdekeit, de csak azért, mert reméli, hogy így megnyerheti eszméinek azokat, akikről minden függ Magyarországon. Nem hirdet tehát jobbagyfelszabadítást, nem követeli a kiváltságosok megadóztatását, nem szól arról sem, hogy a polgárságnak hatékonyabb módon kellene az országgyűlésen érvényesülnie, mindezt elmelőzi, mert érzékenyen érintené a mágnásokat és csak visszarettené őket. Széchenyi programjában csupa olyan pontot találunk, amelyek nem ártanak sem közvetlenül, sem közvetve a nagybirtokosoknak. Még az ú. n. kétgarasos telekdíj tervével is, talán az egyetlennel, hol némi áldozatot kívánt a mágnásoktól, tulajdonképpen ezek érdekeinek kedvezett. 1843-ban veti fel azt a gondolatot, hogy a multhatatlanul szükséges közgazdasági beruházásokra, vasutak, csatornák, kőutak, kikötők építésére vegyen fel az ország egy nagy, százmilliós forintos kölcsönt, az ennek törlesztéséhez szükséges évi ötmillió fedezésére pedig fizessen minden birtokos, mágnás és nemes földje után holdanként két garas telekdíjat. Akinek kis birtoka van, az könnyen ki tudja fizetni a pár garast, ezért nem is törődik vele Széchenyi. A 100.000 holdas nagybirtokosra a 15.000 forint azonban nagy megterhelést jelentene. Hogy mégis meg lehessen nyerni a fizetés tervének, Széchenyi neki, a mágnásnak igéri az investálásból származó közvetett hasznon kívül a közvetlen előnyöket is. A nagy kölcsönből ugyanis 90 milliót «a koldusbothoz óráról-órára közelebb jutó birtokosok» kapnának meg 5%-os kamatra, ebből kifizethetnék adósságaikat, rendezhetnék gazdaságukat, úgy hogy a 100.000 holdas valójában csak kétezer forintot fizetne évenként s nem tizenötezret.

Széchenyi minden ekesszólása, rábeszélése, intése kárba vész. A mágnások megtanultak ugyan megարul, de különben nem követik őt; nem tartják komolyabbnak maguknál. A telekdíj tervét is Kossuth és a köznemesség pártolja, pedig nekik nem volt abból hasznuk. A százezerholdas mágnások visszautasítják, belőlük hiányzik a józan értelem és belátás, nekik nem kell az a terv, amely valamelyes lemondást is kíván meg tőlük, bármennyit ígér is cserébe. Ennek a kétgarasos telekdíjnak a sorsa szomorú bizonyosága annak, hogy kik nem értették meg Széchenyit és kik nem hallgattak rá.

A főnemesség szűkkeblűségével bizonyoságot tesz arról, hogy alkalmatlan és méltatlan a társadalmi vezetős szerepre. Pedig Széchenyi a mágnások érdekében nem könnyít a városi polgárság helyzetén és hozzájárul ahhoz is, hogy a köznemesség egy nagy rétegének járma még súlyosabb legyen. A polgárság a negyvenes években mindenképpen ki akar kerülni abból a megalázó helyzetéből, hogy neki az országgyűlésen csak egyetlenegy szavazata legyen szemben a megyék két-két szavazatával, azaz, hogy súlya az ország sorsának intézésénél csekélyebb legyen még a legkisebb megyénél is. A polgárságnak ezt a törekvését Széchenyi még korainak találja s ezért nem is pártolja. Ennek a feltörekvő társadalmi rétegnek az elhanyagolásánál sokkal veszélyesebbnek bizonyult a

szegény nemességgel szemben tanúsított érzéketlenség. A reakció korában ez sokkal rosszabb sorsba zuhant alá, mint amelyben korábban élt és ezért a szegény s veszteség miatt érzett fájalmától a kétségbeeséssel határos lelkiállapotba juttatva minden forradalmi, szenvedélyes tettere képessé lett. Ez volt az igazi robbanóanyag, ennek már nem volt veszteni valója. A forradalmi elégedetlenség hevíté s ugyanakkor a Nyugatról jövő szellemi áramlat felbátorítja arra, hogy magánuk követelje a vezető szerepet. Célját el is éri, amikor vezére támad Kossuth személyében.

A magyar nemesség, melyből Kossuth származott, igen nagyszámú volt, akárcsak a lengyel; a lakosságnak percent szerint aránytalanul nagyobb részét tette ki, mint bármely nyugateurópai országban. A reformkorban élő ezen, mintegy félmillió magyar nemesnek a zöme szegény ember. Sok él keze munkája után mint iparos, soknak csak annyi földje van, amennyit szegényesen megmívelhet. Ennek a bocskoros nemességnek nincs hajlama a kereskedésre, ami egyedül nyújthatna neki jobb megélhetést, a soványan termő földhöz pedig annyira ragaszkodik keleties szivósságával, hogy attól nem tud könnyen elszakadni. Fenyegető sorsa ily módon a folytonos szegényedés; az öröklött kis birtokcska ugyanis egyre kisebbedik, amikor a gyermekek felszítják az apától maradt kúriát. Az elszegényedett nemesek kénytelenek bevonulni az alföldi nagy, falusias jellegű szabadalmas városokba, sőt magánföldesurak birtokaira is, hogy itt mint jobbágyságok gazdálkodjanak. Életmódjuk azonos a jobbágysággal vagy városokban a polgársággal, gondolkodásuk feltételei is azonosak, egyedül csak származásuk tudata különbözteti meg őket. Ez a nehezen definiálható öntudat és büszkeség teszi őket értékesebbé a jobbágyszármazású földmivesnél vagy iparosnál. Nem olvadnak fel a jobbágyság nagy tengerében, hanem annak vezetőivé küzdik fel magukat. Pl. Nagykőrösön 1837-ben a város feje, a főbíró, nemes volt és a tizenkét tagú tanács felét szintén a nemesek közül választja meg a lakosság. Az anyagi hanyatlás után nem süllyednek tehát le még erkölcsileg is, hanem — mint Nyiregyháza tipikusnak nevezhető esete mutatja — magukhoz emelik a jobbágyságot is.

Nyiregyháza a XVIII. sz. elején teljesen néptelen volt, úgy hogy a század közepén földesúrnak, gr. Károlyi Ferencnek, valósággal újra kellett alapítania. Kedvező feltételeket ígért tehát az odateleplőlőknek, pl. háromévi adómentességet, a földesúri szolgálatoknak pénzben való teljesítését, mire az ország minden vidékéről jöttek jobbágyságok, főleg békésmegyei tótok. A lakosok száma rövidesen harmadfélezerre emelkedett. Az új élet kezdetének reménye sok szegény nemes is vonzott ide, akik föld, birtok és vagyon nélkül reménytelenül tengődtek. Ezek magukra vállaltak minden terhet, ami nélkül az új települők nem is engedték volna őket maguk közé, mert különben nekik kellett volna teljesíteniök a földesúrnak az ő részükről járó kötelezettségeket is. A nemesek közül sokan, hogy ne keltsenek bizalmatlanságot és gyanút, eltagadták nemesi származásukat és más, nem eredeti családi nevükön szerepeltek. Mintegy negyedszázadig, II. József idejéig viselték a nemesek a közterheket a többi lakossal együtt. Évek multával azonban utódjaik, hivatkozva a nemesi kiváltságokra, iparkodtak kivonni magukat kötelezettségeik alól, amely törekvésük a többi lakosban természetszerűleg ellenkezést váltott ki, mivel az ő vállalkra hárultak volna a nemesek terhei is. Ily módon folytonos egyenetlenség dült a községben. A nemesek előbb a földesúrhoz folyamodtak segítségért, ez azonban ellenük fordult, mivel neki sem volt érdekében megtérni olyanokat földjén, akik vonakodnak jobbágysági szolgálatokat teljesíteni. A megyei hatóság hasonló-

képen járt el. Közben, 1785-ben, nyílt törésre került a dolog s a nemeseket a többi jobbágylakos már erőszakkal akarta a faluból kiűzni. Ilyen fenyegető előjelek után, minthogy nem lett volna hova menniök, maradtak a nemesek s miután megnyerték azt az engedményt, hogy külön nemesi képviselőjük, hadnagyuk legyen a földesúrral és a megyével szemben, beletörődtek abba, hogy a jobbágyi terheket a többi lakossal egyenlően viseljék. A nemesség tehát engedett, mert engednie kellett gazdasági okokból s ezzel megszűnt az egyenlenség, helyreállott a kölcsönös béke. Amit pedig elveszített, azt más téren részben vissza is nyerte: az elüljárók, a tisztviselők, a szenátus tagjai egyre inkább az ő soraiból kerültek ki. Mert amikor a nemesek egyenlők lesznek a néppel, ez őket választja meg vezetőinek; nem hálából, hanem mert belátja, hogy értelmesebbek, hogy intelligenciájuk nagyobb, judiciumuk élesebb, hogy inkább értenek a vezetéshez, mert az öröklött lelki sajátságokat, amelyek a primitív ember fölé emelték, a vezetőképességet még a rossz gazdasági helyzet és a társadalmi sülyedés sem semmisítheti meg. Ebbe a sülyedésbe azonban a nemesség még sem tudott belenyugodni. Az öröklött büszkeség, annak tudata, hogy ősei más, előkelőbb helyzetben voltak, nem hagyta nyugodni. A mindennapi életben is állandóan kellett éreznie sorsának sanyarú voltát. Nemcsak azzal, hogy neki is kellett a földesúr részére szolgálatot teljesíteni pénzben, terményben s így anyagilag is súlyos teher nehezedett reá, hanem az úriszék elé tartozva éreznie kellett, hogy a földesúr tisztartójának, gazdatisztjeinek és hajduinak van alárendelve. S ez a lelki teher bizonyára még az anyaginál is súlyosabban nehezedett reá. Igénye az elveszített társadalmi pozícióra mélyen lelkébe vésődve megmaradt s most új kísérletet tett annak visszaszerzésére. Minthogy előző törekvése sikertelen maradt és sorsa visszavonhatatlanul egybekapcsolódott a község többi lakójáéval, más utat kellett keresnie. Ez a másik mód a község földesúri terheinek önkéntes megváltása s ezzel az önrendelkezés elnyerése, a minden szabad nemesre nyomasztó függőség megszűnése volt. Hosszú és nehéz munkával, rábeszéléssel, buzdítással megnyerték eltérőknek nemnemes társaikat is s miután egy népgyűlésen egyértelműleg elhatározták az önkéntes megváltását, 1824-ben hatalmas összeg, másfél millió forint lefizetésével egyszermindenkorra kiszabadították magukat földesuraik hatalma alól. Azaz Nyiregyháza a jobbágyfelszabadítás előtt már negyedszázaddal saját erejéből feljutott a szabadság magaslatára.

Ezek a kiragadott nagykőrösi és nyiregyházi példák bizonyítják, hogy a szegény nemesség valóban alkalmas volt az alatta lévő társadalmi rétegek vezetésére. Az államhatalom gyakorlója és a társadalom vezető rétege, a főnemesség részéről kíméletet, sőt támogatást érdemelt volna. Ehelyett, éppen ellenkezőleg, a reakció és a főnemesség valósággal forradalmasítja a félmilliónyi nemesnek csaknem egynegyedét. Az 1825—7-iki országgyűlésen a kormány azt kívánja, hogy a nagybirtokokon jobbágmódra úrbéri földet művelő ú. n. jobbágytelkes nemesség is fizesse meg az állami adót, a hadiadót épen úgy, mint bármelyik jobbágy. Az állandó hadsereg eltartására szükséges állandó adót ugyanis a jobbágyiség fizette, még pedig az általa megművelt föld után. Azzal tehát, hogy a szegény nemesség az adó alapjául szolgáló, jobbágyművelte föld egy részét lefoglalta a maga számára, károsodás érte az államot, de a jobbágyiságot is, mert ennek kellett viselnie a szegény nemesektől mívelt földre kivetett adóhányadot is. A kormánynak a jogi formalizmus szempontjából igaza volt, amikor a jobbágytelkes nemesek adófizetését követelte. De csak ebből, mert egyébként követelése szüklátóköri volt a legnagyobb mértékben. A nemesség-

nek egynegyedrészeről volt szó, amely az eddig adózó jobbágyságnak csak hatvanadrészét tette ki, azaz az egyes jobbágyra eső teher csak nagyon kis összeggel kevesbedett. Az adóalapot érő káron lehetett volna segíteni a földesurak szolgálainak megadóztatásával, akik négyszerannyian voltak, mint a jobbágytelken élő nemesek. Ezek a szolgák ugyanis nem urbáriumba felvett jobbágytelkeken éltek s ezért nem is fizettek adót, mert a rendi felfogás szerint az már a földesúr közvetett megadóztatását jelentette volna, ha a személyes szolgálátában álló, kúriájához és magángazdaságához, majorjához tartozó szolgák adóztak volna. De volt az adóalapnak még más csonkítása is. Gyakran megesett, hogy a földesúr jóltermő jobbágytelkeket, ha azok akár véletlenül, akár pedig úgy, hogy egyszerűen kidobta belőlük a jobbágyokat, kezére jutottak, azokat mint pusztatelkeket majorsági földjéhez csatolva maga műveltette meg szolgálival. Ilyen módon több telek volt elvonva az adóalaptól, mint amennyin nemesek éltek. Két mód is volt tehát, hogy a szegény nemesség kára nélkül segítsenek az államon. Mindkét esetben a nagybirtokosoknak kellett volna áldozatot hozni, helyesebben a jogos terhet viselni, erre azonban ez a társadalmi vezetősoport, amely értelmileg a XVIII. sz.-ban élt, nem volt hajlandó. A köznemesség az alsótáblán védelmébe veszi a szegény nemességet, azonban a kormány és a felsőtábla követelésére kénytelen belenyugodni annak a törvénynek a meghozatalába, amely ezt a nemességet az állami adó fizetésére kötelezi. Széchenyi 1825—7-iki országgyűlésen a mágnások érdekei mellett, a szegény nemességgel szemben foglalt állást. A főurak így letaszítják a szegényebb nemességet a jobbágyokhoz. A «koldus nemesség» helyzete, sorsa bizonyos tekintetben most már kedvezőtlenebb, mint a jobbágyságé. Nevezetesen fizetnie kell az adót, teljesítenie a jobbágyi szolgálmányokat s azonkívül személy szerint részt kell vennie az inszurrekcióban is; a földesúr önkényének pedig jobban ki van téve, mint a jobbágy, mert még az urbárium sem védelmezi. Ez a sülyedés forradalmasítja a nemességnek ezt a részét. Ugyanis mindig az a társadalmi réteg a leghajlamosabb felforgatásra, amely sokat veszített, amelyet megfosztottak valamitől s amely az elveszített visszaszerzésére tör. Ezt űzi valami belső nyugtalanság s nem azt a réteget, amely a szolgaságba már beleszületett, amely nem is tudja elképzelni, hogy a világ sorja másképp is mehet. A jobbágytelken élő nemesség pedig már mindent elveszített, ez minden változástól már csak jobbat remélhetett. Nem félt tehát a forradalomtól, sőt csak kívánhatta a felfordulást.

Valóban elszomorító képet nyújt a magyar társadalom Széchenyi és Kossuth fellépésekor. A tényleges vezetőserepet játszó főnemesség méltatlan erre a kiválasztottságra, nem hallgat még az ő érdekében reformáló Széchenyire sem. A birtokos köznemesség, nem nyerhetvén el a vezetést, ifjan előregedett. A jobbágyság mint mozdulatlan tömeg éli vegetatív életét, a szegény nemesség és az ő vezetése alatt álló polgárság egy része pedig a meglévő megdöntésétől várja sorsának jobbrafordulását. A legtöbb helyzeti energia ebben az utóbbiban, a szegény nemességben van. Eddig sem bizonyult méltatlannak, a világnézet megváltozása pedig súlyát egyenesen döntőjelentőségűvé fokozza. Minthogy a főnemesség vezetőserepét csak a romantícizmust kihasználó reakció biztosítja, nyilvánvaló, hogy a korszellem változásával a magyar helyzetnek is gyökeresen át kell alakulnia. Amidőn a felvilágosodás erői új életre támadnak és a liberális-demokrata világnézet Nyugaton mindent letipró egyeduralomhoz jut, ezeken az új, forradalmi tanokon kapva-kap az erőszakkal elégedetlenné tett szegény nemesség, amelyhez idealizmusból hozzá csatlakozik az ismét

önmagára találó birtokos nemesség is. Ezt az utóbbit a haladás iránti vágy teszi a liberalizmus hívévé s mert egyedül nem képes önálló társadalmi politikát folytatni, választania kell a mágnások és a szegény nemések között. A mágnások iránt érzett mértéktelen — de érthető — gyűlölete eldönti a választást s a birtokos nemességet képviselő Deák épen úgy a szegény nemesség mellé áll, mint akár Vörösmarty a Széchenyi-Kossuth-konfliktus alkalmával. Az ily módon megerősödött szegény nemességet azután Kossuth juttatja el a teljes győzelemhez.

Nem lehet nagyobb történeti tévedést elkövetni, mint Kossuthról azt gondolni, hogy a magyar jobbágyság törekvéseinek megtestesítője volt. Ennél nagyobb félreértés — vagy helyesebben, tudatos félremagyarázás — már csak az lehet, ha a szocializmus vörös lobogóját képzelet valaki kezében. Kossuth izzig-vérig magyar nemes, gondolkozásmódja jellegzetesen nemesi, arisztokratikus és konzervatív. 1848 előtt soha nem beszélt, nem írt a jobbágysághoz, annak körében nem izgatott. Ő a szegény nemesség képviselője volt. Büszkén vallja magát szegény nemesnek s életsorsa is ez a tipikusan szegény nemesi. Apja birtoktalan ügyvéd Zemplénben s csak azért költözik át a megye székhelyére, hogy fiának gimnáziumba járását lehetővé tegye. Belőle is ügyvéd lesz épen úgy, mint az iskolát végzett szegény nemések oly sok százából. Ennek a nemességnek hirdeti ő a liberális szabadságjogokat és igéri az egyenlőséget a gyűlölt mágnásokkal, azt az egyenlőséget, amely a Corpus iuris és Verbőczy szerint úgyszólván törvényesen, jogosan megilleti őket. Nem nincstelen jobbágyokat visz ő harcba földesuraik ellen, nem az 1849-iki nemzetiségi megszállások bécsi bujtogatóinak munkáját kezdeményezi. Konzervatív programja a magyar nemesség legszebb dicsérete. «Nemzetem jövődjéje — mondja — nem oly képen tűnik fel lelkem szeméi előtt, melyben a nemesség nincs, hanem oly alakban tűnik fel, melyben a nemesség a néppel szabadságban egybeforrva olyan, mint testvérek között a hű elsőszülött, a család vezére, a háznak erős szegletköve, mely csak szeretet és bizodalom tekintetével találkozhat; melynek testvéri ereje az ifjabb testvérbe bátorságot, önbizalmat önt, mely elül megy a család harcaiban; mely a megtámadott közös ház legveszélyesebb pontjain őrködik megtörhetetlenül; mely a gyöngébb testvért ápolva, nevelve, megállni tanítja a szabadságnak sikamlós terén; szóval úgy áll előttem honom képe, mint melyben a nemességnek egyedüliséget nem követelő, de erkölcsi ereje s históriai súlya által tehetős befolyása képezi azon gyűjtő magvat, mely körül a közsabadság gyümölcse fejlődésnek indul.» Látja azt a nevelő munkát, amellyel a szegény nemesség a jobbágyságot az Alföldön és a Tiszántúl eddig is vezette, érzi ennek nagy jelentőségét, felismeri a nyugati demokratikus eszmék győzhetetlenségét és bizonyára nagyrészt öntudatlanul, a lángész intuíciójával s a nemesség iránti szeretettől vezetettve kísérli meg túlsúlyra juttatni a nemességet. Nem doktriner, felelősséget nem érző újító; nem a jobbágyságot biztatja felszabadulással, demokráciával, hanem a reakció által erőszakkal lesúlyesztett, elnyomott szegény nemességnek ígér felemelkedést, szellemiproletár sorban tengődő tagjainak érvényesülést az új államban. A szó betűszerinti értelmében nem forradalmár, mert a törvénykönyv paragrafusával tudja indokolni minden követelését, a valóságban azonban mégis forradalmat jelent, amikor az elnyomott szegény nemességet a mágnások ellen vezeti. Forradalmárrá — valóban akarata ellenére — az a reakció tette, amely Magyarországot Mária Terézia korába vetette vissza.

A jobbágyság felszabadítása tehát nem öncél előtte, hanem csak eszköz

a szegény nemesség vezetőszerének biztosításához. A jobbagság az a nagy súly, amely megsokszorozza a lendítő energia, a szegény nemesség erejét. A kettő közül az utóbbi a fontosabb, ez ragadja magával a másikat. Az 1848-iki törvények a szegény nemesség győzelmét, vezető szerepének biztosítását jelentik. Ugyanaz, ami Nyiregyházán történt, végbemegy most az egész országban egyszerre, egyetlen hatalmas lendülettel, megsokszorozódott méretekben: a szegény nemesség, hogy kiszabadítsa önmagát a süllyedésből, magához csatolja a jobbagságot és felemeli azt a «szabad honpolgár» magasabb, emberibb életszínvonalára.

A fentiek már megmagyarázzák Kossuth sikerét és páratlan népszerűségét is. Széchenyi programja a maga korában modern volt ugyan, de mert megvalósítását arra a társadalmi rétegre akarta bízni, amely az idők változása következtében képtelen lett nagy feladatára, sikerre nem számíthatott; midőn pedig a mágnások cserben hagyták, kudarca nyilvánvaló lett. Kossuth ellenben arra a rétegre támaszkodik, amelynek számára éppen fellépésekor a szellemi élet fejlődése megérleli az alkalmat a vezetőszerp átvételére. Ha egy emberöltővel előbb vagy később él, nem ismerjük nevét; ha a birtokos nemességből származik, második Deák vagy Bezerédj lesz. A maga idejében pattan ki a küzdőtérre, mint uralomra hivatott társadalmi rétege reményeinek letéteményese. Sikerét ez biztosítja. Viszont nélküle a szegény nemesség sem boldogulna oly könnyen; ez hálásan érzi is, hogy a győzelemhez tulajdonképpen Kossuth tette-reje juttatja el őt. Vezér és hadsereg ily módon a legszerencsésebben egészítik ki egymást. A szegény nemesség határtalan népszerűséget ad Kossuthnak süllyedésből való kiszabadításáért és a hegemonia elnyeréséért. A tudományos közvélemény elfeledhette Kossuth társadalmi működésének részleteit, a köznemesi családok azonban öntudatlanul is mélyen érzik, hogy mit jelent nekik a Kossuth-név: a már egyszer elveszített visszaszerzését, sőt még annal is többet. Ezt a meleg, hálás vonzódást a maguk embere iránt plántálják át a jobbagságtömegekbe is, ott, ahol ők a vezetők, a falvakban és a mezővárosokban. Az alföldi parasztvárosok, mint egykor a török idők zivatarai között, most a jólétben is vezetők után indulnak és szívükbe zárják annak emlékét, aki máriól-holnapra hozzájuttatta őket ahhoz a szabadsághoz, amelyet az önkéntes megváltások árán csak generációk verejtékes munkájával érhetek volna el. A 48-as törvényhozás intézkedései minden jobbagságra egyaránt ugyanezt az előnyt jelentik ugyan, ezekkel az intézkedésekkel azonban csak ott forr össze szinte elválaszthatatlanul Kossuth neve, ahol ezt a lelki kapcsolatot a szegény nemsek képviselik.

Kossuth előrelátását igazolják az események: az 1848 nyarán összeülő első népképviseleti országgyűlésen a 415 képviselő között csak négy jobbagság van, a többi, néhány papon kívül, éppen úgy a régi kiváltságosak tagjai közül kerülnek ki, mintha még a rendiség uralkodna. A felszabadított jobbagság vezetője valóban a régi szegény nemesség marad. A megelőző évtizedek társadalmi elmaradottságát azonban még sem lehet minden téren egyszerre korrigálni. A szegény nemesség mindjárt a mágnások után következve nem a birtokos nemességtől veszi át a vezetést s így nincs kellő politikai iskolázottsága az egész állam sorsának intézéséhez. Pedig míg a társadalmi vezetéshez csak józan érzék, elfogulatlanság, belátás és áldozatkészség szükséges, addig kifelé, főleg az uralkodóház környezetében levő reakciós politikai hatalmasságokkal, a centralizmus híveivel és a császári hadsereggel szemben a politikai ügyesség és taktikai érzék nélkülözhetetlen. Ez teljességgel hiányzik Kossuthból éppen

ügy, mint a szegény nemesség többi reprezentánsából, a Szemere Bertalanokból és Madarászokból. Kossuth határtalan optimizmusával megkísérli, hogy — dacolva a minden oldalról feltámadó ellenségekkel — valóra váltsa pár hónapra a szabad, független Magyarország ábrándját, azét a Magyarországot, amelynek külön nemzeti hadserege van s amelyet saját diplomatái próbálnak képviselni az európai államokban. Az uralkodóházzal folytatott közjogi harcban a birtokos köznemesség vállvetve küzd a többi nemessel és jobbaggyal épen úgy, mint korábban a reformkorban és Deák visszahuzódásával párhuzamosan sajátítja el Kossuth szegény nemességének szociális ideológiáját. Az események forrataga azután Kossuhtal együtt ezt a vagyonos nemességet is magával sodorja a debreceni detronizáció felé, mivel nincs elég elszántsága ahhoz, hogy félreálljon, amint azt Deák megteszi.

A nagy vállalkozás összeroppan, Kossuth táborkarával az emigrációba menekül s ezzel a szegény nemesség vezér nélkül marad. Magára hagyatva elfogadja Deák vezetését, akinek súlyát a gyászos fordulat rendkívül megnöveli. Ő és a birtokos köznemesség lesz a magyar társadalom reprezentánsa az önkényuralom éveiben, míg a magyarság ismét vissza nem nyeri államéletének berendezéséhez önrendelkezési jogát. Ezt hozza meg az 1867-i kiegyezés, amelynek nagy előnyeiben azonban a szabadságharc nélkül nem nyerhette volna el a magyarság. Mert csak ez a véres, gyászban és dicsőségben gazdag küzdelem tudja egyesíteni a magyar társadalmat s csak ennek a közös küzdelemnek az emléke, mint egy heroikus vállalkozásnak a kisugárzó ereje képes összefogni később is a széthuzó erőket.

Bár 1848-ban papíron megszűnik a rendiség s bár az abszolutizmus a 48-as törvények szociális rendelkezéseit mind végrehajtja, azért még korántsem szűnik meg a magyar társadalomnak az az organikus élete, amelyet a XVII. századtól kezdve végig kísértünk. A kiegyezés után nem az arisztokrácia s nem is a polgárság vagy a jobbagyság, hanem változatlanul a birtokos és szegény nemesség a vezető még Tisza Kálmán érájában is. A határvonal a köznemesség két árnyalata közt hovatovább egyre inkább elmosódik. A birtokos nemesség ugyanis az abszolutizmus gazdasági politikája következtében elveszítve földjét, elgyengül és gazdaságilag is összeolvad a 48 előtti szegény nemességgel.

Ez a nemesség, amely a társadalmat vezeti, a XIX. század utolsó évtizedeiben hatalmas feladat előtt áll. Feladata az, hogy az 1848-ban papíron megvalósított reformoknak belső tartalmat adjon, a polgárságot az egyenjogúsítás után a társadalom aktív életébe is bevonja, hogy így — miként Nyugaton — az eddigi nemesi kultúrközösség polgári kultúrközösséggé alakulhasson át. A rendi társadalom szellemi élete és működése ugyanis a XVII. századtól 1848-ig nemesi jellegű; a kulturális élet a nemesi életfelfogás és gondolkozásmód produktuma. A szellemi munkások között vannak ugyan nagy számmal polgári, sőt jobbagyi sorból származók is, de ezeknek az életfelfogása szintén a nemesi világnézetben olvad fel. Nem változtatják, alakítják át ezt a világnézetet, hanem ellenkezőleg, maguk hasonulnak ahhoz át és lesznek ily módon ők is a nemesi kultúrközösség tagjai. A rendiség korában ez a nemesi kultúrközösség a magyar társadalom összetartozásának kifejezője s ez őrzi az ország területi integritását is. Nincs külön román, tót vagy horvát nemes; a románul, tótul, horvátul beszélő nemes érzésében és gondolkozásában magyar. Az állam, a haza iránti hűségük mindenkor kifogástalan. A horvát anyanyelvű türmezei nemesek Zágráb megyében a 40-es években, sőt a szabadságharc alatt is Kossuth

és a magyarság hívei, szemben Jellachich granicsárjaival. Ez a kultúrközösség forrasztotta tehát sziklaszilárd alappá a különböző eredetű és nyelvű nemesi tömegeket s ezen az alapon nyugodott századokon keresztül nemzetünk biztonsága.

A XIX. század végére tehát az a nagy feladat vár, hogy ez a nemesi kultúrközösség polgárivá alakuljon át, azaz hogy a társadalom vezető csoportjává a nemesség után a polgárság legyen s ez a polgárság egyesítse magában a különböző nemzetiségek polgári vezetőségeit épen úgy, mint egykor a nemesség. Nyugaton ez a nagy átalakulás alulról felfelé, a polgárság köréből indul ki, nálunk a fejlődés épen ellenkező irányú. Nem forradalmi tehát, de épen ezért még több a biztosíték, hogy az átalakulás simán mehet végbe a régi tényezők, a magyar erők épségben tartásával.

Polgárságunk multjában felismerhetők a vezetőszerp átvételéhez szükséges előfeltételek. A magyarországi polgárság a XVI. században még német ugyan, azonban e század folyamán az Alföldről és a Dunántúlról a török elől menekülő magyarság ellepi a német városokat, hol a XVIII. század elejéig a vezetést szinte mindenütt el is nyeri. Városaink ugyanis nem demokratikus, hanem arisztokratikus jellegűek; a vezetés csak kevés ember kezében van. A 10—12 tagú tanácsot és a bírót ugyanis nem az egész polgárság választja népgyűléseken, hanem csak egy nagyobb, 80—120 főnyi testület, a nagytanács. Ennek a nagytanácsnak a tagjait szintén nem a polgárság választja, hanem ez önmagát egészíti ki. Tehát minden városban mintegy száz ember uralkodik. A magyar nemesek vagyonuk, műveltségük segítségével beleolvadnak a városok ezen vezetőségébe s kölcsönös házasodással a patriciusokkal egy csoporttá formálódnak. Megtartják magyar érzésüket, sőt a vezető polgári réteget is elmagyarosítják érzésében. Így a XVII. században a nemzeti felkelések idején a városok, noha lakosságuk legnagyobb része német, a magyar ügy mellett küzdenek. A XVIII. század végén pedig már minden város magyar nevű és nemesi származású követeket küld az országgyűlésre, hogy azután a következő században, vezetői után indulva, a lakosság is tüneményes gyorsasággal elmagyarosodjék. Ugyanekkorra a régi birtokos nemesség is összeolvad a szegény nemességgel. Jórészt városlakó lesz, mert az államnál, a megvénél keres elhelyezkedést. Itt a városokban már új életmódjánál, hivatalnoki mivoltánál fogva is azonos színvonalra kerül a régi polgárságnak nemesi elemekkel szaturált patriciusi vezetőrétegével. Ez a polgárság és a hivatalokba menekülő nemesség, amely tehát még a társadalom vezetőrétege, arra van predesztinálva, hogy összeolvadjanak s az összeolvadás után a keletkező új réteg, az értelmiség vezesse tovább a magyar társadalmat.

A XIX. század végén tehát mind a polgárság multjában, mind a nemesség jelenében megvannak a szükséges alapfeltételek, hogy ez a két réteg összeolvadhasson. A keletkező értelmiségnek kellene azután megoldania a nemzetiségi problémákat is. Ekkorára ugyanis már a nemzetiségek is részt kívánnak az államélet intézésében. A XIX. század első felében ezek még csak gyermekkorukat élték. Nekik nem volt olyan természetes vezetőjük, mint a magyar jobbagyságnak a szegény nemesség, ők kedvezőtlenebb helyzetben voltak. A tót, a szerb, a román nemzetiségeknek maguknak kellett egy-egy vezetőcsoportot teremteniök. Ezeknél, mivel nincs külön tót, szerb vagy román nemes, a XIX. század elején még mindenütt a papság a vezető. A század második felében azonban már az értelmiség; az erdélyi városokban épen úgy, mint a felvidékiekben ennek az új értelmiségnek a tagjai, főleg orvosok és ügyvédek, a tót és

román vagy szerb nemzetiségi mozgalmak vezetői, ők kerülnek be a parlamentbe is mint képviselők; ők a lassan élni kezdő nemzetiségek autarkijának kifejezői, s a többé-kevésbé tudatos célok megvalósítói. Ennek a nemzetiségi talajból kinövő értelmiségnek kellett volna a tradíciókban olyannyira gazdag magyar értelmiséggel egy társadalmi vezetőségsoporttá összeolvadnia; nem kétséges, hogy az új csoport karakterisztikuma magyar lett volna, mivel a magyar rész mögött egy évezredes kultúrfejlődés volt már. A nemzetiségi rétegek nem magyarosodtak volna el, azonban a magyar értelmiséggel együttműködhettek volna saját faji kultúrájuk megőrzése és békés fejlesztése mellett.

A békés átalakulás nem következik be. A XX. század elején a magyar földön tökéletes felfordulás van. Nemzetiségi békéről, együttműködésről szó sincs; a magyar értelmiség halálos ellenségét látja a román, tót, szerb értelmiségben. De a magyarul beszélők között is szakadékok tátonganak. A XX. század elejére a magyar társadalom organizmusa felbomlik, szétzüllik; erőteljes, egészséges organizmus helyett mechanizmus lesz. Megszűnnek a régi életformák, eltompul a józan nemzeti életösszön, értelmi célok helyett frázisok és jelszavak miatt marakodnak az emberek. Megváltoznak a társadalmi emelkedés vagy süllyedés okai is: a régi vagyon helyett a pénz veszi át uralmát. Az a romboló erő, amely az egészséges társadalmi organizmust elpusztítja, atomizálja, amely a régi rendeket egymással ellenséges osztályokká változtatja át, a zsidóság.

A nemesi kultúrközösségnek polgárvá való átalakulását a zsidóság Magyarországon kétféle módon akadályozza meg; egyrészt szétporlasztja a polgárságot, úgy hogy a nemességnek nincs mivel összeolvadnia, másrészt pedig áthidalhatatlan ürrel választja szét a magyarságot és a nemzetiségi értelmi csoportokat. Első működésének magyarázata a zsidóság etikájában találjuk meg. Ismeretes, hogy ez az etika az embereket két részre osztotta: zsidókra és másokra, idegenekre. Amíg a zsidók egymás közötti életét épen olyan morális tekintetek és törvények szabályozták, mint amilyeneket a keresztény vallások írtak elő, addig az »idegenek«, a keresztények, pogányok és mohamedánok kirekesztettek ebből a testvéri közösségből, velük szemben megengedett dolog az uzsora, a legteljesebb kizsákmányolás, csalás, visszaélés, adott szó meg nem tartása. Az a zsidóság, amelyet üzleti életében ilyen morál vezetett, itt élt Magyarországon már régóta, faluhelyen a jobbágyság között úgy, mint egyes városokban. A falvakban a jobbágyság nem tehetett semmit sem ellene, mivel az engedélyt a letelepülésre a földesúr adta meg. T. i. boltot nyitni, kocsmát tartani földesúri jog volt, a földesúr pedig ezt a jogát nem gyakorolta személyesen, hanem bérért ráruházta egy-egy zsidóra, aki ezzel szabadkezet nyert a jobbágyság gazdasági életében. A kiuzsorázott jobbágyság panaszai csak a negyvenes évek társadalmi regényeiben jutottak kifejezésre, amikor már lehetetlen volt észre nem venni a visszaéléseket, a kulturáltabb polgárság azonban még idejekorán felismerte a zsidóság részéről fenyegető veszélyt. A XVIII. és XIX. században 1848-ig ez a polgárság öntudatosan és a legnagyobb mértékben antiszemita. Elzárják városaikat, nem engednek be zsidót s amikor II. József kényszeríti őket kapuik megnyitására, halála után a bányavárosok kiűzik a zsidókat, s 1848-ig nem engedik meg nekik, hogy egyetlen éjjelt is eltöltsenek a város falai között. Antiszemitizmusának a polgárság nyíltan és hangosan ismételt is kifejezést adott. A pesti kereskedelmi társulat 1791-ben például egy hivatalos felterjesztésében, amely nyomtatásban is megjelent, előadta, hogy a zsidók meghamisítják az árúkat, uzsoráskodnak,

lopnak s egymás közötti titkos egyetértésükkel a polgárok és földbirtokosok kárára használják ki az áraknak mesterségesen előidézett emelkedését vagy esését. A polgárság gyűlélete teljes erővel 1848-ban tört ki, amikor a zsidóság az állampolgári jogok elnyerése után azonnal mohón vetette rá magát az új élet konjunktúráinak kihasználására. Ebben az évben a szabadságharc kirobbanása előtt véres zsidóüldözések voltak a legnagyobb városokban, különösen Pozsonyban és Pesten. Tehát nem babonás vérvádtól felferelt jobbágyok, hanem iskolázott polgárok adtak dühüknek és félelmüknek szabad kitörést. Ezek látták, hogy a szabadverseny az ő pusztulásuk, érezték, hogy azzal a zsidósággal, amely évszázadokig élt gettóiba visszaszorítva s amelyet etikája tanított a kíméletlen üzleti moráltalanságra, helyüket meg nem állhatják. Valóban így is lett. A magyar polgárság a XIX. század végére elpusztult, tönkrement. Többé nem volt zsidóüldözés a városokban. A polgárság helyébe a keletről óriási tömegekben betelepülő zsidóság lépett, amely, mint a statisztika adatainál látjuk, hihetetlen gyorsan elfoglalt minden pozíciót a gazdasági életben épen úgy, mint az értelmiségi pályákon. Ezzel a réteggel a nemesség nem olvadhatott össze; végre is valami büszkeség is maradt benne. A nemesség tehát elszegényedve, városokba, hivatalokba kerülve sem lehetett polgársággá; izoláltan maradt, mivel a régi polgári családok, a Biedermayer-kor iparos és kereskedő családai proletarizálódtak.

Nem fejlődvén ki a polgári kultúrközösség, a nemzetiségi értelmiségek sem tudnak abba beleolvadni. Magyarság és nemzetiségek nem közelednek, hanem ellenkezőleg, rohamosan távolodnak egymástól. A nemzetiségi értelmiségeket a magyarságtól a zsidóság a sovinizmus tulzó jelszavaival üzte el, amelyek oly idegenek voltak Deáktól vagy Széchenyitől. A magyarországi zsidó lelkesebb magyar lett még legnagyobbjainknál is; egy Hédervári Lehelnek vagy Farkasházy Zsigmondnak — mily szép magyar nevek! — kevés volt még Széchenyi hazaszeretete is. A magyar nevű zsidóság azt kívánta a nemzetiségi értelmiségektől, hogy áldozzák fel kultúrájukat, nyelvüket; minthogy ezek e követelésnek eleget nem tehettek, elszakadtak előbb lélekben az ősi földtől s azután elszabadították a földet is. A zsidóságnak ezt a magatartását egy sokat szerepelt politikus, Kristóffy, így magyarázta meg emlékirataiban: A nemzeti állam jelszavát hangoztatja a «sovinizsista sajtó üzleti érdekek miatt, a nemrég emancipált magyar zsidóság pedig azért, hogy a nemzetiségi intelligencia helyett a közéleti pozíciókat elfoglalhassa».

Érthető, hogy az a zsidóság, amelynek semmi kapcsolata sem volt az évszázados rendi étellel, nem törekszik abba beleilleszkedni, hanem az etikájától tanított önzéstől vezetettve, felhasználva a liberalizmus jelszavait, új, neki tetsző társadalmat akar teremteni. A XX. században Magyarországon társadalmi vezetőségportról többé szó sincs, miután megszűnt az organikus élet. Felbomlanak az életközösség régi formái és mindenütt a pénz mennyisége alapján szerveződnek új érdekcsoportok. A nagybirtokos mágnás industrializálódik, bankokban vállal érdekeltiséget s így a nagybirtok és a zsidó tőke szoros kapcsolatba kerül. Ugyanekkor zsidó bérlők kezére jutnak közép- és nagybirtokok egyaránt, sőt még egyházi uradalmak is. A közgazdasági életben a zsidóság egyedüli vezérszerepet játszik s mint egykor a XIII. században a Vág mentén felépültek a lovagvárak, épen úgy nőnek ki Budapest utcáin a hatalmas bankok palotái. Ugyanekkor a művészet, a tudomány, az irodalom és a mindennapi életet szabályozó etika terén is az internacionális szellem jut kifejezésre. Mindezek külső szimptomái a tökéletes chaosznak, amelynek mélyén,

a csillogó modern külszin alatt ott vannak Magyarország pusztulásának előidézői, az osztályharcok és a magyarsággal megértésre jutni nem tudó nemzetiségek küzdelmei.

Társadalmunk élete legújabb évtizedeinek áttekintése, úgy véljük, nem volt kárbavesztett, felesleges munka. Ennek a korszaknak a története feltárja azt a végzettségűséget, hogy a polgárságnak nem volt Kossuthja, nem volt olyan képviselője, mint 48 előtt a szegény nemességnek. Nem támadt magyar államférfi, aki tudatában lett volna, hogy az idő, a fejlődés követeli, hogy a vezetőserepet a polgárságnak kell átvennie. Polgári származású politikusaink, mint Wekerle, nem érzik, nem is sejtik, hogy mit kellene tenniök, hogy melyik társadalmi réteg érvényesülésének útjába nem szabad mesterségesen akadályokat állítani; ők magára hagyják a társadalmat és hagyják, hogy az államhatalom változatlanul a nemesség érdekeinek védelmezője, sőt akaratának kifejezője legyen. Pedig ami szükséges tett, elodázhatatlan követelmény volt a reformkorban, az a XIX. század végére már idejét multá. A nemesség ekkorra végleg eljátszotta már szerepét, de mert új elemek nem tűntek fel, görcsösen ragaszkodott továbbra is a hatalomhoz. Tisza megkísérli a tizenkettedik órában, hogy a régi nemességet, a gentryt, még egyszer felrázza, eszméltesse kötelességeire, de az ő működése éppen olyan eredménytelen, mint Széchenyié, még pedig tragikusan hasonló körülmények között. Miként a legnagyobb magyar már elernyedtt mágnásokkal akart reformációt, úgy ő is ahhoz a nemességhez fordul, amely a XX. század elejére történeti hivatását már betöltötte — s nem a polgársághoz. Működése így élő anachronizmus. Nem gátolja meg a zsidóságnak a polgárságot szétporlasztó munkáját, hanem csak arra ügyel, hogy a birtokos osztályt ne érintse a keleti invázió. De vele szemben nem emelkedik ki, miként egykor Széchenyivel szemben, egy új Kossuth, hogy annak káprázató tehetségével, merész éleslátásával s mindhármukéval közös fajszeretettel próbálja előbbre lendíteni a társadalmi fejlődést. Az ő valódi ellenfelei már idegen származásúak, a polgári Jászi Oszkár és a szociáldemokrata Kunfi Zsigmond, akik a nagy összeomlás után készséggel segítik uralomra a proletáriátus szellemi elmaradottságát kihasználó orosz bolsevizmust.

Mályusz Elemér.

A MI HATÁRUNK.

*Midőn az Úr ez országot teremté,
Gránithegyekből vont köré határt,
Határt, amit el nem mozdíthat senki,
Falat, minek az emberkéz nem árt.*

*Egy ezredévig éltünk itt e földön,
Az istenkéztől vont határ alatt,
Míg jött a béke és a győztesek
Nagy bölcsen új határt alkottanak.*

*Piros írónnal, húzták Trianonban,
Az Isten nézi s mosolyogva vár,
Előbb-utóbb majd megmutatja nekik,
Hogy az ő v é az igazi határ!*

Bobula Ida.